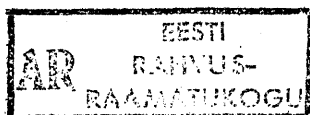

Spetsiaalne fond

EESTI KIRJANDUS

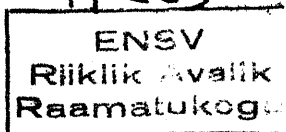
EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG, M. J. EISEN,
V. GRÜNTHAL, J. JÕGEVER, A. JÜRGENSTEIN, L. KET-
TUNEN, J. KÖPP, J. LUIGA, A. SAARESTE

TEGEV TOIMETAJA **J. V. VESKI**

KUUESTEISTKÜMNES AASTAKÄIK
1922

SP, 289

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1922

XVI AASTAKÄIK

№ 4

Kalevala eesti keeles¹⁾.

(Ettekanne Tartu Soome-Eesti Klubis Kalevala-päeval.)

1.

Täna, 28. veebruaril, pühitsevad soomesugu rahvad oma suurima toote, Kalevala-päeva. Meie siin, kellele on ligidaseks ja kalliks saand selle soomesoo ühise üldarengu ja üksteisele lähenemise mõte, peaksime küll just eriliselt olema huvitet ka sellest, kuidas on Eesti suhe selle meie hõimkonna suurteoksega, kui palju ja kuidas teda on üle kantud eesti keele, milline on olnud ja milline peaks olema meie suhtumine temaga.

Olgu see siin väikeseks ülevaateks sellest ja vahest ka mõne juures mõtete äratajaks selle üle.

Peame kohe ütlema, et siin töö on lasund pea täiesti ühe mehe õlul. See mees on auväärt prof. M. J. Eisen, kelt on eesti rahvas nelja aastakümne jooksul saand pea kõik oma tutvuse Kalevalaga. Nimelt ilmus temalt juba aastal 1883 esimest korda pikem eestikeelne Kalevala sisu ümberjutustus „Väike Kalevala“. See jäi, nii väike kui ta oligi, ainukeseks sellesarnaseks kuni mineva aastani, mil ilmus ta uues trükis, õigem hoopis uuesti ja pikemalt jutustetuna. See väike raamatuke on, kust küll kõige laialisemad rahvakihid on tutvund Kalevala imeliste sangaritega. Oieti ongi need lihtsas, lühikeses proosa-ülevaates esialgselt enam tajutavad, kui otsekoheses värsilises tõlkes. Viimases ei suuda lihtne lugeja ja noorsugu küllalt jälgida teda huvitavat sündmuste kaiku stiililises ja keelelises keerulisuses ja raskustes küllaldase põnevusega, ja seega võib tunduda kogu teos temale isegi igavana, võib teda nii terve eluaja jooksul enda vastu külmaks jätta.

1) Autori kirjaviis muutmata.

Et aga Kalevala, nagu kõik eeposed, võib just ka selle oma sündmustiku rikkuse ja fantastikaga, oma kangelaste kujudega kui niisugustega, nii siis eriti noorsoole puht muinasjutuna on maitstav, on sarnane ümberjutustus täiesti lubatav ja väga tarvilinegi. Iseäranis maksab see sellest Eiseni raamatust tema uuel kujul, mida siin otse väga kiitvalt peab mainima.

Kuigi vahest autorile omane stiil mõnes kohas pisut blaseerituna tundub ega just moderni lugejat rahulda, kuigi oleks näind keeles vahest enam uueaegsust, jutustuse käigus mõnede kohtade enamat rõhutust või teisiti käsitust, kuigi oleks soovind vahest veel enam ja paremini valitud, ilusamaid värss-tsitaate — on raamat siiski oma otstarbele õigegi hästi vastav, on üks autori tänuilisemaist töist sel alal ja vääriks igatahes tarvituselevõtmist isegi meie koolis, umbes praeguse keskkooli teises või kolmandas klassis.

Tarvilise üksikasjalisusega jutustet, annab ta edasi pea kõik rahvalaulu lause värvirikkuse ja stiililised võtted, jah, tihti koguni alliteratsioonigi, on sealjuures kerge, ladus — üldse üsna mõnuga loetav. Ka Gori joonistused, millega see uus trükk kaunistet, on võrdlemisi, vähemalt noorsoole, kaunis huvitavad, kuigi A. Gallén-Kallela pilte meele tuletades mõnigi neist, näit. Pohjola perenaisest-kotka võitlus Sammo kaitsejaiga, mõndki muigama paneb.

Edasi ilmub Eisenilt pikem kirjutus Kalevalast, eraldi Kullervo ainst, „Isamaa kalendris“ 1887, ja asub autor terve Kalevala värsimõõdulisele tõlkimisele. Esimese loo tõlge ilmub E. Üliõpil. Seltsi Albumis 1888, mõned lood „Olevikus“ (nii nr. 18, 1889) ja „Oma Maas“. Kogu Kalevala tõlke esimene osa, 25 lugu, tuleb välja 1891 ja teine osa 1898. Ühtlasi on talt ilmund hiljemini mitmed kirjutused Kalevala üle mõnesuguseis ajakirjus. Esimese osa teine parandet trükk ilmus 1912 ja teise osa teine trükk on ilmund praegu.

Kalevala tõlkimine on olnud suur töö ja väga raske töö. On arusaadav, et seda võimatu oli sooritada kohe alguses, selleaegse kunstikeelega ja kunstimeelega, sarnaseks, et see oleks püsind vastavana tänapäevagi nõudeile. Juba värsimõõdugi suhtes on esimestes tõlkimiskatseis püütud sihiks seada peaaegu ainult Kalevipoja värsimõõtu, neljajalgist trohüst, ilma arvesse võtmata muid rahvalaulu värsimõõdu reegleid, mis ripuvad silbi pikkusest või lühidusest ja mis on vanale ehtsale rahvalaulule eritunnuslikud ja ka erilise kauniduse andjad.

Õieti eksisin siiski, kui Eiseni tõlget nimetasin Kalevi-
poja värssi mõõduliseks, puhtaks neljajalgseks troheiliseks.
Sest siin on siiski tahetud käia soomekeelse algupärandi
järgi, kus värsirõhu kohaselt sõnarõhk esimeselt silbilt tihti
teisele silbile nihkub, üldse väga tihti värsirõhuga mitte
kokku ei lange; — nii

mieleni minun tekävi
aivoni ajättelevi jne.

Kuna see rõhu libisemine aga algupärandis ja eesti
ehtsas rahvalauluski ainult siis sünnib ja õieti keele loomu-
selt sündida võibki, kui see esimene silp lühike on (s. o.
kui seal pole pikk vokaal ega järgne sellele kaks konso-
lanti või k, p, t), siis ei lähe käesolevas tõlkes, kus seda
silbi lühidust mitte pole arvesse võetud, ka see rõhu „libise-
mine“ mitte korda. Värsirõhu reguläärsust, rütmi kui
niisugust ei näi sellepärast siin olevatki. Maksab ainult
üks reegel: et igas värsis oma 7, 8 või 9 silpi oleks, olgu
nad siis endas troheilised või daktüülilised. Nii on Eisenil
kujunend tõlge järgmiselt (I osa teises trükis, mis esimese
trükiga võrreldes väga paljugi paranend):

Meeles mül mõtë mõlkumas
(sest on ju võimatu lugeda seda troheiliselt
meeles mül mõtë mõlkumas)
äjudes ärvan älati
häkata laulu laulama jne.

See on muidugi midagi sootu teist kui algupärand ja
ka sootu teist kui Kalevipoja värssi, mis on reeglikordselt
ja rõhkulibistamatult troheiline, nagu siingi vaheldades
mõned värssid:

sõnakesi seadimaie,
viisisida veeretama,
värssisida valamaie jne.

Kuid kes teab, vahest on ka see vaheldus ja anar-
kia iseenesest juba teatav paremuski Kalevipoja värssiga
võrreldes, mis oma puhtusega on tihti monotoonne ja
tampivalt igav.

Nüüd, käesoleva aasta algul, on prof. Eisenilt ilmud
Kalevala teise jao teine trükk täiesti ümbertöötet kujul.
Peab tõesti ütleva, et see väga palju parem on kui
eelmised. Kohanedes vahepeal kasvand nõudeile, on juba
püütud ja värsside enamikus ka suudetud läbi viia eht-
rahvalaulu värsimõõt, vähemalt pole pikk sõna esisilp
enam värsirõhutuse kohas. Ka muidu on tõlke keel ja
stiil väga palju paranend, on lahti saadud ärkamisaegse

„rahvalaulu keele“ vigastest vormidest, on sõnastus saadud üsna lähedale algupärandile ja ehtsale rahvalaulule.

Siiski ei saa tihti siingi tegemata jätta mõnesuguseid märkusi. Nii mõjuvad eksitavalt vanade pikkade lõppude kõrval, koguni samas reas, liig uueaegsed lühendatud vormid, nagu:

hoia lapsukesta hoolsast'	31 : 219
fappis lapsukse koguni	31 : 226
kandleel' valmistas kereda	44 : 173
kärsalised ümber keerand	46 : 606
minu juureje sagedast'	44 : 113
küllap teine poega saadaks (pro : saadakse)	36 : 68.

Ühtluse nõudel oleks keel küll, vähemalt kõigil võimalikel juhustel, pidand olema pisut vanapärasem kui

avaratelt arumaadelt
lahedatelt laanemaadelt

(32 : 43),

kus väga hästi oleks võind olla näit. kõlavam vanem vorm:

lahedailta laanemailta, jne.

Üldse tundub eksitavana liig palju d - mitmuse jne. tarvitamine, vahel ilma vajaduseta vanemale vormile otsekohe järgnedes; näit.

kõrgeista kaasikuista,
kullakarva kuusikutest.

või:

kuldasele kungastelle.

44 : 193

või:

kõlmkord sellella kevadel.

44 : 133

Kuigi üldiselt on tarvitet kaunis rohkesti rahvalaulule omaseid vanemaid ja pikemaid vorme, on siiski lugedes tundmus, nagu oleks keel jäänd liig argipäevaseks, tuttavaks, liig lühisõnaliseks, mil nagu puuduks rahvalaulu ehtsus ja suursugusus. Osalt tuleb see vahest ka sellest, et on kaasuslõpuliste rektsoonide asemel liig sagedasti ees- ja tagasõnalisi rektsoone, näit.:

kulda kurgust kargas välja

(44 : 191). jne.

On ka muidu tarvitet kaht sõna seal, kus rahvalaul ühe sõnaga valmis saab, või igatahes kuidagi teisiti või teistsuguste sõnade korruga ütleb. Nii näit.:

lehed lausa lusti lõivad,
lilled lõivad ladvad nõtku

44 · 334

veeas naugi veeäta vaaja.
haugi katkes kaheks tükiks
saba sulpsatas tal põhja

40 : 166.

Peale selle tuleb siia juure veel, iseäranis viimases toodud näites tunduv, see pahe, et liig paljud read lühikestest sõnadest koos seisavad, ja seega tihti kaduma, läheb eht rahvalaulu rütmi vahelduvuse meeldivus.

Neist ja veel mitmeist muist stiili omadustest tuleb vististi see, et rida-realt algupärandiga võrreldes tõlge tundub mitmeti ebaeetšsam, tema sõnad sagedasti on värvi-vaesemad, ilmetumad, magedamad ega võlu kogu teos juba oma vormilt nii, nagu algkeeles.

Kuid kui nii just öelda ei saa, et tõlge üle oleks kannud kõik Kalevala nauditavused, siis peab ometi ütleva, et ta neist siiski palju on eestindand. Ise veel tema üks hea külg: kui ta oma stiililise ilu ja mõtete ülekande täpsuse poolest kõigiti moderni maitset ei rahulda, siis teenib seda teataval määral tasa tema kergesti loetavus, kõigile arusaadavus.

Prof. Eisen on teind suure töö, ta on olnud esimene ja kuni mineva aastani ainukene, kes on jõudnud ja osand meie rahvale anda seda soome soo kuulsamat varandust. Ja kõige pealt: tema on olnud peaaegu ainus, kes seda teost on küllalt väärtuslikuks pidand ja meile anda püüdnud, kes ikka meie tähelepanu sellel on hoidnud ja tihti ka selle üldsoomelisust toonitand. Juba see on väga suur ja tänuväärt teenus.

Uuemal ajal on omēti peale sündmustiku eriti ka rahvaluule puht-kunstiline, stiililine külge enam tähelepanu aluseks ja maitstavaks saand. Eriti V. Ridala ja Joh. Aaviku poolt esitet, eriti toonitet ja nõutud rahvalaulu värsimõõdu reeglid, mis oleksid täiesti samasugused kui need, mis soomegi rahvalaulu kohta maksvad, on selle uuema, stiilnõudvama voolu tulemus. Mitte üksi sõna raske esimene silp ei tohi värsirõhutusse kohta sattuda, vaid sõna kerge, esimene silp ei tohigi värsirõhulises kohas olla.

„Kõrvessa on minul kodu“ — oleks seega juba värsimõõduliselt vigane värss, kuna siin „minul“ ja „kodu“ sõna lühike esimene silp on värsirõhulises kohas. Seda uutele nõudeile vastavat värsimõõtu on tarvitand oma loomingus eriti Ridala, ja tema on ka see, kes julge katse on teind, Kalevalat eesti keele üle tuua kõigi nende reeglite järgi kui ka muidu kõigiti originaalile vastavalt. Sarnase katsena ilmusid temalt mineval aastal need kuus lugu, mis moodustavad kokku terviku; Kullervo loo, ühe kõige ilusama, otse dramaatiliselt mõjuva, igatahes kõige paremini episoodina väljatöötet pärli, mis on Kalevalas üldse.

Ütlesin, Ridala on teind julge katse, sest tõesti, see rahvalaulu värss, see pole mitte kerge eesti keeles. See on vähemalt niisama raske kui mõni sonetigi vorm, harjumatu aga veel raskem. Muidugi, pole kerge leida eesti keeles kahekordist nelja riimi ega vormeldada luulelist head tervikut kokku neljaksteistkümneks reaks, seal on, head tahes, vaja peale luulelise intuitsiooni veel palju kaalumist, lihvimist jne. Kuid need reeglid on siiski enam selged, lihtsad ja neid pole palju. Rahvalaulu värsimõõtu tarvitades tuleb aga arvesse võtta peale selle, keerulise värsimõõdu, ka veel tingimata vajalist alliteratsiooni, sõnastuse omalaadsust, õigegi raskendat stiili. Seda, ehtsat rahvalaulu, ei saagi nii kergesti õppida, nagu võiks vahest õppida sonetti; seda võib ainult kaua lugedes kuuldes endale poolalateadlikult omandada, endale sisse tunda. Eriti raske on seda tarvitada kunstluules, kus ei sobi ka enda väljenduseks tarvitada ääretut venitamist, nagu seda teevad, iseäranis halvad, rahvalaulud, vaid kus kõige muu juure tuleb veel ka avalduse lühiduse, eksaktsuse ja tabavuse nõue. Meile eestlastele teeb selle värsimõõdu tarvitamise palju raskemaks kui soomlastele iseäranis eesti keel, kus on sõnad palju kulunud, lühemad ja kus kerge esisilbiga sõnade hulk näib olevat palju suurem kui soome keeles.

Teades ühelt poolt neid raskusi ja hinnates küllalt ka ilu, mis annab see algupärandile vastav värsimõõt eestikeelsele Kalevalale, on täiesti arusaadav siin Ridala sellekohase erilise, väga palju praegusest erineva keele tarvitamine.

Ridala Kullervo - tõlkes keele toodud vormilised ja sõnalised uudused ei tahagi muidugi tulla tarvitusele mujal, kui sarnases arhaistlikus, rahvalaulu keeles. Kuid ka see viimane kujuneb meil igatahes aja jooksul enam kindlaks, kuna see värsimõõt oma iluga kahtlemata tulevikus veelgi enam luuletajaid meelitab end tarvitama. Ei ole sellepärast päris kohatu kõnelda ka selle keele teataval määral ametlikuks normimisest, ta tahtlikust määramisest. Sest on ju tõsi: kui meie praegust keelt nii palju on võidud ja võidakse muuta tahtlikkude uuenduste ja kindlaksmääramiste teel, siis seda enam võime oma tahtmist läbi viia „ametliku“ rahvalaulu-keele tarvituselevõtmisel. Seda keelt ei ole ju, olgugi ta vana, ikkagi nii kui nii kunagi sarnasena olnud! Olid murdelised vormid, oli segatud 16., 17. aastasaja ja 19. aastasaja keel. Kui seda nüüd konstrueeritakse, siis peab see muidugi enam-vähem sündima ajaloolise tõe piirides, kuid miks mitte siiski õige suure valikuvabadusega.

Ei sobi tõesti mitte segi paisata kõige vanemaid ja kõige uuemaid, koguni kirjakeelist algupära olevaid vorme, kuid ei ole siiski tarvis võtta vastu ka arhaisme, millel pole muud õigustust ega vajadust, kui et nad kord olid üheaegselt tarvitusel teiste, ka siin tarvitet vormidega. See keel siin pole ju siiski mitte mõni teaduslik rekonstruktsioon, vaid vabalt tarvitusele võetud luulekeel. Sellepärast juhtigu arhaismide valikus ainult nende otsekohene ilu ja otstarbekohasus.

Arhaistliku keele tema äärmuses on võtnud tarvitusele Ridala ja tulnud tõesti välja mingi ligimaad ühissoome keeleni.

Kasvati emä kanoda,
suure summa luikesida.
Kanad aialle aseti,
luiged läheti jõelle.
Tuli kotkas see kohuti,

tuli haugas, see hajoti,
siibalindu, see siroti.
Ühe kandis Karjalahe,
teise viis Venede maalle,
kolmanda kodohe jättis.

Nii algab see laul. Peale siit näha olevate arhaismide, nagu ä ja o kaugemal esimest silpi, -ll- alaleütlev ka rõhutuse kohas (jõelle, aialle), -i- minevik, -h- sisseütlev (Karjalahe, kodohe) jne., mis ju kõik siiski vastu võetavad, on tarvitet veel teisigi ja kaugemale minevaid

vanapärasusi. Nii on h säilitet ka mujal vokaalide vahel, kus ta enne on esinend, näit. kaunihesti (lk. 30), künkähälle, armahad (-armsad), koguni hambahad (-hambad, 34). On tarvitet vorme, nagu: (ka murdeis laialt esinev) ilosti, võimalust tähendav lisaliide -ne-: leeneb, saaneb (-võib olla saab), auvo (au), (sealjuures ka protes- teerima panevaid „ridalapärasusi“: -ld- alaltütlev, pro -lt-: salolda neilda (33), diftongita mitmuse partitiive, nagu: mullikida pro mullikaida j. m. t., millest küll vaevalt mi- dagi kasu on).

s asemel on tarvitusel ts ne- suffiksiga sõnus, nagu: ühtsed, iseäratsed, karjatsed, hõbeitsehe (34), nūritse jne.

Mis küll keelele konstruktiivselt suureks kasuks, teda aga ometi kõige enam võõra- ja raskepäraseks teeb, on possessiiv-suffiksides (-ni, -si, -sa, -me) laialine tarvitamine, mitte üksik nominatiivis, vaid ka teistes kaasustes, palju- seski (pojakesesi — sinu pojakesed) ja verbideski: elä- däkseme (30), joostaksesi (32), seal on õnni ollaksesi (32) (s. o. et meie elaksime, et sina jookseksid, seal on õnn, et sa võiksid olla) jne. Samuti keelt väga muutev ja seal- juures hoopis kasutu, vist ainult arhaismi otsimise või subjektiivse ilusamana nägemise tõttu on vokaalharmonia laiendet ka ü kohta, siis käüä (-käia), sügüsel, käbü (-käbi) jne. On sisse võetud veel teisigi kasutuid arhaisme, nagu: kolmande (pro kolmanda) jne. Kui see ainult keeleajaloo- lise „õiguse“ pärast nii sünnib, siis on see küll liig väike põhjendus nendele liig võõrapärastele vormidele, juure arvamata veel see, et niisuguse „õiguse“ tagaajamisel ikkagi väga tihti just „vigadesse“ satutakse.

Selles mõttes tundub, et Ridala oma püüdmissis siiski mõnetigi liiale on läind. Lõpuks ei tohi seda vaba loomisvõimalust ja seeläbi saadud head rahvalaulu keelt siiski mitte kurjasti tarvitada — peaaegu kõigile end täiesti arusaamatuks teha! Isegi soome keele mõistjale saab mõnigi värss otse mõistatuseks, mida alles pikapeale järele mõeldes ehk originaalsest Kalevalast järele vaadates (!) võib mõista. See tuleb eriti sellest, et on tarvitet ka üksiksõnus kõiksugu vanu tähendusi ja vorme, mis ainult keeleteadlasele arusaadavad (ja võib olla mõnele neist siis ka maitstavad!). Mis aga ütleb tavaline haritud lugeja sarnaste värsside juures, nagu näit.

sääl on süüä s ö ö i ä h ä i l ä,
juua mehel joolahalla (30),
rakidgi r a b a j a kinni
. . . rihohe hõbeitsehe,

et ei pillo da peäksi (34)
. . ilma soohe sordumata
l ä k k o h e libisemätä (26)?

Nagu siin näha, on vormiliste raskuste kõrval ka uusi sõnu siiski liig palju — peame langetama selle otsuse, kui väga me muidu ka uute sõnade poolt eriti niisugusel puhul oleme. Siit võiks veel kuidagi üle saada, kui tarvilik sõnastik ligi oleks antud, kuid nähtavasti on autorit hirmutand selle vajaline liig suur ulatus, nii et ta seda seekord vaevaks pole võtnud teha.

Üldse näib autoril tööd tehes küll vist õige vähe aega ja kannatust olnud. Seda tõendavad peale kasutute raskepärasuste ka mitmed ebajärjekindlused ja koguni värsimõõdu veadki.

Söö siis seenidä metsässä (30)
nil tehkem igilepingo (30)
minähtügo ta metsälle (69),

jne., kus raske silp värsirõhutus kohas. Või taas:

ära lase äbärikko! (33)
midä jääneb õellesi (69)

jne., kus kerge esimene silp sobimatult värsirõhuline.

Üldse tarvitetakse sõnades, kus spirandi kadumise tõttu tekkind diftong, seda diftongi kahe silbi ette, ja sealjuures pika silbi asemel, mis aga skandeerides seda ainult inetult venitama paneb; nii: roa, peatama jne.:

penidäsi peätele.

Sarnased vead, kui nad ka harva esinevad, mõjuvad ikkagi väga eksitavalt, eriti nüüd, selle värsivormi tarvituselevõtu algusel, kus kõik mõistjad teadlikult ootavad ja maitsevad just seda värsimõõdu reeglipärasust ja iga eksimine neile on nagu kõrvahoop.

Ka muidu annab tõlge tihti tunde, nagu oleks ta tehtud pisut juhuslikult ja seedimatult; pole ime, et ta siis ka paljudele lugejaile seedimatuks jääb.

Nii läksime iseendast kiiduvääriliste vanemate keele vormide ja sõnaliste uuduste vaatlemisel tahtmata üle nende liialduste ja puuduste arvustamisele. Kuid kuigi nende tõttu suuremale hulgale arusaamatu, on meie rahvalaulu keele ja vormi tundjale selles katses siiski ka õige palju huvitavat ja väärtuslikku. Ülelligsused, konarused ja ka mõned ebarahvaluulepärasused maha arvatud, võib siiski öelda: siin tõlkes võib kohati Kalevala stiili kaunidusi siiski maitsta peaaegu niisamuti, nagu tema algu-

pärandiskil! Kes tunneb Kalevala nii hästi tõlkimise määratumaid raskusi, see teab, et säärane tunnustus on siiski suur kiitus.

Ainult suurte vormiliste vanapärasustega on sarnane ülekanne võimalik. Neid vorme on vaja lihtsalt tunda, nad vaja ära õppida — see on kõik, see vaev saab tasutud. Ja see tundmatute sõnade hulk, mis alguses vähikut kohutab, pole siiski nii suur ega pelgamisväärt. See alles võimaldab meiegi Kalevala tõlkele selle stiililise ilu ja keelilise rikkuse, mis tal on praegu soome keeles. Kuidas võiks tahagi, et omaksime tõlgitu, hea Kalevala, ega taha sealjuures õppida ära vähemalt niigi palju selle teokse muust keelest erinevat keelt, kui seda teeb tema praegune omanik, soome rahvas. Eks lähe ka seal Kalevala keel paljuski lahku igapäevasest kirjakeelest — ja eks olegi see teos küllalt suur, et temal võibki olla oma spetsiaalkeel! Kui seda meie põlv veel hästi ei mõista, siis võib seda küll mõista tulev põlv, kes eesti rahvuslikus koolis meie rahvuslike luulevormidega tutvund.

Kullervo tõlge on muidugi ainult katse, aga ta näitab mõneski suhtes üsna õiget teed, kust peab minema tulevane täiuslik Kalevala eestindus. Vana rahvalaulu keelt tuleb seks ära tarvitada tõesti laialdasel määral. Ainult ei tohi siin mitte minna lugejast küsimata üle igast piirist, nagu seda teeb Ridala tihti oma hoolimattuses. Lubamatuks jääb ikkagi tarvitada niisuguseid vorme, mis eesti rahvalaulugi keelele hoopis võõrad ja teokse ära moonutavad, laiema publiku silmis ainult kurioosumiks teevad.

*

Tõlkimine, mida nii sõnasõnaliselt võib ja peab tegema, nagu lugu on eesti ja soome rahvalaulude juures, ei ole mitte niipalju üldise intuitsiooni kui üksiksõnalise intuitsiooni töö. Siin pole tõlkimine mitte ümberluuletamine, nagu ta on muidu ikka eriti riimitud luules, seda enam, mida kaugem üks keel teisest on oma ehituse või mõistete mahu ja sisu suhte poolest. Vähemalt pole siin seda ümberluuletust tarvis kaugeltki nii palju kui mujal. Siin on tegemist enam sellega, kui õnnelikult kunagi meele tuleb üksikule soome sõnale vastav eesti sõna, sest siin on kõne ainult mõnest üksikust tõlgitavast sõnast, kuna teised sõnad ongi juba ühised. Siin on võimalik otsekohene ületoomine, ja seepärast peab ka võimalikult palju üle toodama, võimalikult iga üksik algupärane sõna alles jäetama, nagu ta on, ja tihti ainult puuduvale leitama

teine, vastav, ilma rida ümber tegemata. Igatahes ei ole sugugi tarvis kokku võtta isegi ridu ja neid segades uuteks luua, nagu see kunstluules tihti paratamatu.

Et sarnast otsekohest ülekannet võimaldada, on tarvis keel, mis ju nii kui nii on õieti vaba, voliline konstruktsioon, muidugi rahvalaulu antud ülalmääratud piirides, võimalikult sarnaseks teha algkeeleaga. Seda niihästi sõnastikulises, muuteõpilises ja lauseehituslikus suhtes. On teatav valiku vabadus, mille tulemuse õigustab või hukka mõistab ainult saadav teos ise, tema esteetiline väärtus, ei muu. Et seda vabadust õieti tarvitada, on kõige pealt tarvis tunda neid allikaid, kust vastavad laenud — uuendused vaja võtta. Rahvalaulu tõlkija peab olema filoloog, et täiesti kodus olla vanemate ja murdeliste kui ka soomekeeliste andmete seletamises ja õieti tarvitamises. (See on kaunis raske, sest et seda iga sõna jaoks üksikult peab teadma.) — Ta peab olema aga ka etnoloog, rahvapsüholoog ja folklorist (s. o. siis filoloog laiemas mõttes), sest ta peab tundma küllalt hästi rahva hingeelu, rahval olevaid mõisteid, nende mahu ja sisuga, ja rahva mõtlemiskäiku, kuidas neid mõisteid ühendada. Ja lõpuks peab temas siiski olema hea hulgate ka luuletaja intuitsiooni, millega ta jõuaks end sisse tunda sellesse hingeellu ja õiget sõna leida.

Kumbki Kalevala praegune tõlge ei rahulda täiesti. Üks ei ole küllalt täielik ületoomine, teisel on küll põhimõtted ja püüded enam-vähem õiged, kuid nende läbiviimise raskustest pole hästi üle saadud.

Ometi, nii poolfiloloogilise tööna täiendab üks tõlge õige palju teist ja mõlema järgi võib tulevikus ikka paremani jõuda. Selles mõttes on siin iga töö kasulik, kui ta ka vahest lõpuliseks ei jää.

Nii on meil praegu olevad Kalevala tõlked üksteisele ka selles suhtes täienduseks — ise veel, et nad kumbki on eri publikule tarvitetavad — Eiseni oma laiemale publikule, Ridala oma, vähemalt oma sihi poolest, kitsamale, spetsiaalsema esteetilise maitsega ja keelelise haridusega lugejaskonnale. Ootame nende mõlemate paranemist. — Seni aga soovime mõlemaile rohket minekut.

3.

Eesti senine suhe Kalevalaga näitab jälle kord seda meie andeksandmata pealiskaudsust ja arusaamatust oma rahvuslike varanduste käsitlemisel, mille põhjuseks, lisan kohe, on suuresti olnud võimata nõrk, ainult mõne üksiku poolt ülevahtitud kaaselamine Soome

kultuuriga. Imelik asi: oleme kõige lähem sugurahvas, õigem ainult teist murret (eriti rahvalaulu keelt arvesse võttes) kõnelev rahvapol Kalevala praegusest nimepidisest omanikust, oleme ise osalt tema loojad ja seega õieti mitmes suhtes samaõiguslikud omanikud nagu Lääne-Soomesoomlasedki, kes ka ainult on aineid annud Kalevala lugude sünniks, väljatöötamise Karjala hooleks jättes¹⁾. Oleme ainuke rahvas, kelle keel lubab täielikult üle kanda ja maitsta selle imelise fantastilise stiili ainulaadist värvirikust ja impressionistlikku ilu kui ka tema „ekspressionistlikku“ väljendusjõudu. Oleme ainuke rahvas, kelle veri ja mõtlemislaad peaks kõige enam aru ja osa saama sellest, nii Ida- kui ka Lääne-Euroopast sootumasti erinevast vaimust — meie kultuur ja loominguilm aga pole Kalevala vaimust pea sugugi sigitet. Isegi Kreutzwaldi „Kalevipoja“ loomine, mida siin harilikult suurima väitena mainitakse, pole ühenduses Kalevalaga õieti palju muuga kui ainult välimiselt, viimase palja olemasoleku kuulsusega, kui ka üldise sisukavaga. Kalevala vaim on Kreutzwaldile veel enam võõraks jäänd, kui meie oma rahvaluule vaim. Ärkamisaegsed ja nende järelkäijad ei ulatand nähtavasti samuti keegi tungima kaugemale pealiskaudsest ilutsemisest ja moraalitsemisest (à la Kurriku: Kolm suurt lugu). Meil, kel see kõige kergem oleks olnud, pole ju seni ikkagi veel päris täiuslikku Kalevala tõlgetki! Ja küllap needki tõlked vist on ostetud enam riitulile panemiseks, mitte aga lugemiseks, nagu Kalevi-poegki, sest kus võiksime näidata meil Kalevala mõju, kas või mingile eesti esteetilisele teoksele? „Soomlaste Kalevala“ on meile ikka ainult nimepidi tuttav olnud; isegi Kampmanni kirjanduse ajaloo õperaamat ei leia temast endast midagi ligemat harrastajaile öelda! Arusaadav on see ükskõiksus veel enam-vähem kirjandusliku hariduseta vanema põlve juures, kuid isegi nooremad (peale mõne „soome-meelse“ nooreestlase) pole temast palju huvitund. Ta langend vahest, võib olla, koguni teatava halvaks panemise alla mõnel pool selles meie mõttetus võitluses „muuseumi“ ja „Euroopa“ vahel. Kalevalaski on nägemata jäetud tema kunstiline, esteetiline kül, teda on peetud ainult folklooristika materjaliks, õigem — ta on üldse nägemata jäänd. Välja meie kirjandusliku publiku lugemistust, meie koolist, meie noorsoogi harrastusalast.

1) Prof. K. Krohni uurimise järgi on Kalevalas 23 jutustavate laulude motiivi Lääne-Soomest, 20 Eestist, seega ainult 3 meilt vähem.

Ja nii meil, siin, Soome külje all, selle maa kõrval, kus terve soomeline kultuur põhjeneb õieti Kalevalal! Kus selle vaimust välja minnes on loodud pea kõik, mis sel rahval omapärast kui ka kunsti kõrgusel seisvat on, kus isegi Kalevala aineistik (mis sugugi nii ei tarvitse olla), on andnud faabulad soome kirjanduse ja kunsti mitmele paremale teoksele, kus koolis koguni, võib olla, liiale on mindud ainult Kalevalaga kasvatamises!

Nii on meil suhe meie oma, meie soo õige, päris eeposega, mida meile veel küllalt hästi pole, kuid mis ometi on tõlgitud 14 keele, neist kümnesse täielikult (1910. a. teated), mille tõlkimisega on tegutsend 78 isikut, eeposega, millest inspireeritud Longfellow on loond oma „Hiawatha“, mille aineist on laulnud parnaslane Leconte de Lisle, mida kuulus Lamartine on kandnud kaasas reisidel ning osand ligimaad peast, ja millest isegi vana Victor Hugo ütelnud, et ta siit on saand „elava kinnituse oma õpetusile“, et see on eepos, mis teeb „tiivad vabaks“ ja kus võib „heljuda millestki rippumatult avaruses“...

Muidugi, igal ajal ja mõttevoolul on omad harrastused ja seal pole vagade soovidega palju mõjuda. Arvan siiski, et meie publikul, koolil ja noorsool oleks aeg võtta enam omaks, enam huvitusealuseks ka Kalevala. Peaks enam loetama ja peaks teda loetama põhjalikumalt. Moodsat inimest ei võlu rahvalaul mitte enam niipalju oma puht-fabulaarse ainega, kui just oma kunstilise omapärase elulisusega, oma kujutamise iluga, oma stiiliga ja keelega. Selle viimase maitsemine nõuab aga võrdlemisi palju asjasse süvenemist, rahvalaulu poetika, keele ja stiili tundmist, üldse arenend esteetilist maitset. Seda saab alles asja tõsiselt võtnuise teel, rahvalaulu eriti selles suhtes tundma õppides. Selleni peaks jõudma meie kirjandust harrastav publik, üldse haritlaskond. Seda peab andma meie kool, eriti keskkool, oma viimaseis klassides.

Ja siin, arvan ma, tuleb eriti koolis anda Kalevalale samaõiguslik seisukoht kui eesti oma rahvaluulele. Kalevala on soome soo ühine vara, seda peame tundma ja seda peame õppima mõistma, seda peame võtma omaña palju laiemal määral kui seni. „Kalevipoeg“ on meile olnud väga kallis ja tähtis, kuid kas ta ei huvita meid siiski enam Kreutzwaldi teoksena ja ärkamisaja vaimse alusena, siis ikkagi nagu enam ajalooliselt. Kalevala olgu aga just rahvaeeposena meie huvitusaineks. Sarnasena olgu temale pühendēt sama palju tähelepanu kui „Kalevipojale“, vähemalt niisama palju.

Ja kui meie koolides alles peab seda teost hindama ja maitsma õpetetama, siis on ometi vaja juba ka meie kirjandust harrastaval publikul sellele teoksele pöörda suuremat tähelepanu. Kalevala on täielikult nauditav taas kõigile moodsaile inimesile. Tõsi, see maitsmine erineb väga paljuga endisaegsest. Kuid selles just, nagu näha, peitubki rahvaluule suurim vorus, et ta võib pakkuda kõigile aegadele midagi oma ilust, just niisama nagu loodus ise! Praeguse ajavaimu tendents juhib jälle sinnapoole — tagasi alglihtsusse, uuesti loodust tundma, lahti koormavaist kestadest, konventsioonidest. Sinna teatava „adamismi“, primitivismi poole püüab suurem osa moodsaid ilmavaateja kunstivoole. Rahvaluule saab uuesti kirjanduse inspireerijaks (kui kõige modernimale ja sealjuures Eestis tutvaimale võiks siin viidata kas või A. Remisovile), rahvalaulud tulevad taas noorsoo lauldavaiks (nii saksa noorsoo liikumises, mis näib saavat ka meie omale eeskujuks) jne. On loota, et Euroopa kriisini jõudnud vaimuareng küll kõige enam sel teel jälle värsket verd saab, nagu ta ikka on saand, kui ta väsinuna taas rahvaloomingu algallikaile on kummardund.

Sel teel peaks kõige rohkem huvi olema käia ja teistelegi, võib olla, teed näidata just sel rahval, kel neid primitiivse loomingu varasid on enam, kui pea kellelgi Euroopas, kellele nad sealjuures on pea ainukeseks varaks, s. o. soome sool ja eriti eestlastel. Kalevala on parim valmishitus, tervik, selles meie kallismaterjali ladus.

Meie, kes oleme nii väikesed ja nii vaesed — meist oleks see kõige suurem ja kõige kurvem rumalus, kui jätaksime omaks võtmata, hindamata ja kasutamata seda, üht suurimaist mis meil on. Iseäranis aga veel rõhutades: üht suurimaist ühiseist varadest, mis on meil, soome sugu rahvail.

Kalevala omal ajal, arvatud ainult soome rahva teokseks, tõi uuestsünni sellele soome rahvale.

„Kalevipoeg“ omal ajal, arvatud eesti rahva teokseks, tõi ärkamise ja suure jõupotentsi sellele eesti rahvale.

Kalevala praegusel ajal — kus teda võib teaduslike uurimuste põhjal õigusega lugeda kõigi soome soo rahvaste ühistöök — kas see ei võiks olla suurimaks ühendajaks, jõu ja usu allikaks nüüd kõigile neile hõimudele — nüüd, just selles Ühissoome ärkamise protsessis, mis viimaseil aastail on käimas?

A. Anni.

Läti Hendriku kroonika kriitika¹⁾.

Lugeja, kes ei ole süvenenud Läti Hendriku kroonika sündimis-saamis-loosse, arvab vahest: Läti Hendriku ladina-keelne kroonika on sel kujul, nagu see tal ees, sisulise kindla kuju saanud tema kirjutajalt. See on ekslik arvamine. Meil on olemas Läti Hendriku kroonikast mitu koopia-teisendit, mõneski lahkuminevat üksteisest. Need katkendid — on olemas umbes 6 — on virgad Balti ajaloolased koondanud üheks teoseks, jaotades oma heaks-arvamisel teost peatükkideks, andes neile pealkirju, tihti ebakohaseid ning eksitavaid. Kroonika algupärasest algkirja ei ole senni mitte üles leitud. Läti Hendriku kirja algkuju ei esinda see „kogutud kiri“ mitte vormiliselt, ta ei esinda teda ka sisuliselt.

Läti Hendriku algkiri sisaldas sakslaste tegevust Balti rannal a. 1184 peale. Peasjalikult oli kiri pühendatud piiskopp Alberti tegevusele, küll kahtlemata piiskopi enese algatusel, tema juhtnööridel ja näpunäidetel.

Mõistagi, et kirjas piiskopi tegevust heledal valgusel paista lastakse: kõik tähtis, mis Baltias on sündinud, on piiskopp Alberti teene. On arusaadav, et piiskopp Alberti eelkäijate tegevusele vähe ruumi antakse. Selles sihis kõneldakse mõnest tähtsast sündmusest Alberti eelkäijate ajal „poole suuga“, pool vaikides. Nii võib lugeja (1,10) vaid aimata, et sel puhul ristitud isik Liivi mõjukas vanem Kaupo oli, kuid nime ei ütle L. H. mitte: Kaupo võitmist sakslastele pidi näidatama täieliselt piiskopp Alberti teenena.

Piiskopp Alberti ülistusele oleme meie tänu võlgu: niiviisi saime meie teada oma esivanematest ning nende tegudest ja Eesti suurest vanemast Lembitust.

L. H. toonitab mitmel puhul piiskopp Alberti raskusi liialdades, et paavsti peale mõjuda. Nii näit. (8. 1): „Ja täites oma ülesannet, paganate ristimist, hoolega, on piiskopp Albert kannatanud nii sõitudel Saksamaale kui sealt tagasi aastast aastani sagedaid ja pea väljakannatamatat hädaohti.“

Selle tõestuseks kirjeldab L. H. (8, 2) järgnevas paragrahvis õige harilikka meresõidu ohtusid ülespuhutult elavates värvides, et näidata, mäherdust merehüda tihti usu-rändajad, piiskopi käskjalad, „paavsti auks“ pidid läbi elama.

1) Eesti Kirjanduse Seltsi aasta-koosolekul 5. märtsil 1922. a. Tartu ülikooli aulas peetud kõne.

Just Läti Hendriku püüd, näidata Alberti võitluses suurte raskustega, andis temale põhjust piiskopp Alberti peavastaseid eestlasi resp. Lembitut kirjeldada tõsikujuna üksikasjalisemalt, Lembitut vastasena näidata, nagu ta oli: osav sõjas ja väsimata poliitilistes kavatsustes piiskopi vastu. Piiskopi raske töö, tema teene paavsti ees seisab niisuguste suurte raskuste äravõitmises. See oli L. H. algkirja otstarve: piiskopp Albert on kõik teinud, mis Liivis-Eestis suurt on tehtud, mõõga ordu teened on palju vähemad, kuigi nad hooplevad, ja Daani, kes enesel arvab eesõigusi ja suuri teeneid olevat Balti rannamaid, Daani on ristikirikule oma tegevusega otse kahju toonud. Kõike seda võib lugeja kergesti märgata L. H. kroonika ridade vahelt. Nagu näüd, nii tuleb ka muistsetes diplomaatilistes märgukirjades peasju tihti „ridade vahelt“ lugeda.

Kokku võttes cap. 25, 2 kõiki piiskopp Alberti teeneid või Läti Hendriku keeles: kõike, mis Jumalema teinud Liivis — hüüab ta loendi lõpuks: „Kas ei ole ka langenud „Lembitus Vytamas“ teiste ebausklikkude vanematega Sakalas riiglastelt surmatuna“. Rõhutades meelega siin Lembitu tähtsust, avaldab ta tahtmata Lembitu huvitava kaasnime: Võitamas, ütelda tahtes: kui raske oli piiskopp Alberti töö, et tal võidelda tuli nii osava mehega kui Lembitus Võitamas!¹⁾ Piiskopi suurust näidates ei saanud ta vaikimata mööda minna ta tähtsatest vastastest (25, 2), kelle hulgas ka Lembit.

See piiskopp Alberti tegude loend 25. peatükis sisaldab sündmusi, mille lõpul Lembitu surm.²⁾ Loend on sisukava ning tunnistab, et sel kohal oli esialgne aruande lõpp: piiskopp raporteeris paavstile oma tegevusest, suurtest saavutustest, et saada tasuks väärilist aukõrgendust.

Piiskopp Albert nägi Lembitu langemises suurt sündmust, tähtsa ajajärgu lõppu, millest ta ruttab paavstile teatama. Kokkuvõetud sündmused selles aruandes ulatuvad 1221. aastani. Sest, tõesti, täiesti lõpetatud oli Lembituga alles 1221. a., kus 1219. a. eestlaste kättetasu-retk Riia peale Lembitu surma eest — 1221. a. likvideeritud ja rahu tehtud.

Lembitu surm oli, nagu sellest näha, omal ajal palju tähtsam sündmus, kui meie ajaloolased seda on näidanud:

1) Vaata ka E. Kirjandus 1921 nr. 1: Lembitus Vytamas.

2) Loend on tagantjärele täiendatud sündmustega ka hiljemast ajast (vaata Pabsti ääremärkused selle kohta (25,2) tõlke juurde).

ta paistis piiskopp Albertile teatava ajajärgu piirikivina, pöördepunktina Balti ajaloo. Ka Balti ajaloolasist on Hansen (Script. Rer. Liv. I, lhk. 22) aimanud siinkohal teatavat lõppu. „Man könnte versucht sein schon 25, 2 als ersten Versuch zum Abschlusse zu betrachten.“

Väga võimalik, et see loend-kiidulaul algkroonikas vähe eespool seisis.

Sest meil on tähtis dokument olemas (Urk. I, 47), millest selgub, et piiskopp Albert 1219. a. sügisel veel kord tungivalt paavsti juures saadikute kaudu endale peapiiskopi auastet taotlemas oli. Paavst Honorius keeldub piiskopi palvet täitmast ning kirjutab temale 7. nov. 1219, katsudes piiskopp Alberti meelitustega vaigistada: „Kuna meie sinu isikut erilise armastuse ja heldusega küllustame, sest et sina, valitud Issandalt jutlustajaks rahvastele, oma ametit austad, sooritades ülisuure teo, — oleme sinu palveid kuulda võtnud, kui võisime, nagu ise võid kinnitada ning nagu ka sinu saadikud, kes nüüd tulnud apostli toolile (Rooma), tõele au andes võivad tõestada. Muu hulgas palud sa alandlikult, korrates seda mitmete isikute vahelsobituste kaudu, et meie suvatseksime luua Livoonias uue peapiiskopkonna; meie aga, kõiki küsimusse puutuvaid asjaolusid arvesse võttes, ei saa veel mitte seda anda Liivi kirikule ning ei või sinu palumisi praegusel ajal kuulda võtta.“¹⁾

Sellest paavsti kirjast (7. 11. 1219) võib kindlasti järjeldada, et piiskopp Albert paavsti poole aasta 1218. ja 1219. jooksul on mitu korda pööranud palvega peapiiskopiks saamiseks „mitmete isikute vahelsobituste kaudu korrates, et meie suvatseksime luua Livoonias uue peapiiskopkonna (metropolim)“. Piiskopp on taotelnud endale seda ülendust kõigi abinõudega ja „nüüd (pro tempore)“ eriliste saadikute lähetusega Rooma.

Arusaadav, et piiskopp A. oma senisest tegevusest kirjalist aruannet saadikutega läkitamata ei jätnud.

1) (Urk. 47) „Cum personam tuam speciali praerogativa dilectionis et gratiae complectamur, utpote quod electus a Domino an gentibus praedicator ministerium tuum honoras, inconfusibilem te operarum exhibendo, preces tuas libenter cum possumus exaudimus, sicut et ipse potes perpendere per effectum, et nuncii tui, qui pro tempore ad sedem apostolicam accesserunt, perhibere possunt testimonium veritati. Ceterum licet nobis humiliter supplicaris, multiplicatis intercessionibus plurimorum, ut in Livonia novam creare metropolim dignaremur, nos huius rei circumstantiis provide circumspicis, in noundum expedire Livoniensi ecclesiae arbitantes, preces tuas ad praesens nequivimus exaudire...“

Lembitu äravõitmine ja surm oli talle heaks juhuseks oma tegevust kroonituna näidata. Seda enam oli nüüd piiskopp Albertil kiire, et Lembitu surm Eesti alal järsu muudatuse tõi Daani võimude politikas Eesti suhtes, kes Eesti kesk-võimu kandja varisedes suurte pretensioonidega ilmusid Eesti ala kohta.

Igatahes paistab selgesti, et Läti Hendrik ajajärku, mille lõpul Lembitu surm, oma kiidulauluga, mäherdust ei enam leidu kroonikas, ülitähtsaks teeb ja Lembitu kui tähtsama tõkke äravõitmisega uut ajajärku ristiusu edule „Livoonias“ tervitab erilise „ülemlauluga“.

Kroonika kujutamiseviisist võib näha, et kroonika toimetaja Paala lahingus mingisugust pöördepunkti näeb. Kuna ta Paala lahinguni ja lahingu kirjelduses väga üksikasjalik, kogu sündmustikust täielise ülevaate annab, nii et saame sellest ajajärgust õige täielise kujutelma, muutub kroonika peale Paala lahingut: sündmustikulõng on nagu kadunud.¹⁾ Puuduvad isegi tähtsad sündmused, mida Alnpeke kroonikast otsima peame (näit. eestlaste kättetasu-retk 1219. a.).

Teine kord lõpeb, õigem tehakse kokkuvõtte meie kroonikas, mis sisaldab sündmuse kuni Modeena piiskopi Vilhelmi revisjonini Liivis-Eestis. Balti ajaloolased on õiges arvamises, et piiskopp Albert mõjuka revidendi tegevuse lõpul (võib olla tema kaudu) saatis uue aruande oma tegevusest Baltias.

Lõpulisand, mis paistab eraldatuna, on Saaremaa äravõitmise kirjeldus (cap. 30). Eesti viimase osa allaheitmine on lõpulauluks kroonikas ning võitlus eestlastega kogu kroonika peasisuks. Aruandena pidi kroonika ülemustele kujutama kõige raskemat ajajärku Alberti tegevuses, ühtlasi tähtsamat perioodi kogu Balti ajaloos.

Piiskopp Albert — imelik küll! — ei saanud peapiiskopiks; ülendus, kõigiti ihaldatud, jäi tulemata, jäi tulemata ka edaspidi. Võib arvata, peab järjeldama, et piiskopp Albertil väga mõjukad vaenlased olid, kes paavsti juures ta vastu ägedamalt töötasid.

Kes need olid? Tihti käisid paavsti juures mõõga-ordu esindajad kaebustega piiskopp Alberti peale. Võib paavstilt väljasaadetud kirjade najal otsustada, kes ja kunas

---

1) Ka Seraphim, Livl. Gesch. lk. 68, mõtleb sedasama, kui ta kirjutab: „... da Heinrich in der Erzählung der dän. Verhandlungen sowol dieses Jahres (1218) wie der folgenden Jahre offenbar mancherlei verschweigt“.

ordu ta juures kaebamas ja millal piiskopp asju omalt poolt õiendamas käinud.

Kaebasid ka daanlased, vägevad sakslaste võistlejad, kes toetasid eestlasi isegi sakslaste vastu ning kandsid kaebusi edasi paavsti juurde.

Kaebusi tuli arusaadavalt piiskopp Alberti ja ordu ülekohtuse tegevuse vastu eestlastelt (resp. liivlastelt) enestelt. A. 1212—13 olid Lembitu võidu tagajärjel liivlased ühes Kaupoga ja lätlased Russiniga eesotsas sakslaste vastu mässama hakanud, põhjendades mässu raske ikkega, mis sakslased neile peale pannud (L. H.). A. 1213 oktoobri 11. (Urk. I, 28) laseb paavst Innocentius piiskopp Albertile ütelda, et ta vastristituid mitte ei rõhuks ega ilmaasjata ei kimbutaks: „... frater noster Rigensis episcopus quosdam neophytos, vix adhuc plene in sanctae fidei eruditione plantatos, in iniuriam fratrum militiae Christi¹⁾, exheredat in Riga et alias indebita molestatione fatigat. Unde contingit, quod respicientes retro, qui ad aratrum iam manum posuerunt, Christi iugum abiciunt, relabentes in pristinae gentilitatis errorem; cum in iam christianos ea praesumat memoratus episcopus, quae in gentiles nullatenus attentaret.“

Paavst Honorius III ütleb bullas 1222. a. (Urk. 54) — nii siis enne suurt Eesti mässu — otsekohe, et temale eestlased ise (hiljuti ristitud Livoonias) raske kaebusega esinenud ordumeeste ning muude Saksa kohtunikkude peale: „Dilecti filii noviter in Livonia baptizati gravem ad nos querimoniam destinarunt.“

Paavst võtab neid oma kaitse alla ning keelab eriti tulise raa tarvitamise kohtumõistmise alal kirikuvande ähvardusega ära.

Meie pöörame hiljemini nende kaebuste juurde üksikasjalisemalt. Kaebusi oli mitmeid ja ägedaid nii piiskopi kui ordu tegevuse peale.

Meile selgub Läti Hendriku kroonika polemi seeriv, apologeetiline toon, kui meeles peame kaebusi. Kroonika on kaitsekiri eriti piiskopi politikale. Tihti peame oletama mõnegi paragrahvi juures kroonikas otse teatavat vastuvaidlust — vastuväidetele, eeldatavatele kaebuskirjadele.

Nii on Läti Hendriku kroonika juba kokkuseadjalt saanud teatava sihilikkuse, mida silmas peab pidama sünd-

---

1) See paavsti bulla on kirjutatud, kui paavst ordu toetajana piiskopp Alberti peale veel pahane oli.

muste hindamisel, kui ei taheta meie ajalugu vääristi käsitada L. H. kroonika põhjal.

Läti Hendriku kroonikat on muudetud ka ümberkirjutajatelt, kes mõnegi sõna oma arvamist mööda on muutnud. Selle juures ei taha viivitada: Balti ajaloolased on kõnelnud nähtusest mitmel puhul, eriti kui üksikuid käsikirju hakati võrdlema üksteisega. Pabst tähendab: L. H. kroonika otse kubiseb interpolatsioonidest. Schirren tähendab, kõige paremat L. H. kroonika käsikirja arvustades, nõندانimetatud krahv Zamoiski käsikirja, et see algkirjale, võib olla, kõige enam läheneb, kuid võltsimata algkiri ei ole ta mitte.

Ainult mõne näituse toome hulkadest moonutustest, mis hiljemad ümberkirjutajad kroonikas teinud. Kroonika Gruber-Hanseni redaktsioonis (Script. Rer. Livon. I) leiame 9,13: „Veram lucem, qui Christus est, per solam fidem intuetur.“ Sõna solam on ümberkirjutaja lisand. Läti Hendriku ajal ei huvitanud küsimus, kas üksiku läbi õndsaks saadakse; küll huvitas, see küsimus aga kogu Euroopat pea — Luteri reformatsiooni ajal, millal nende sõnade pärast määratud (sõna)lahinguid löödi. Nii siis on selge: selle lišandi on teinud ümberkirjutaja peale reformatsiooni, 15. aastasaja lõpul või järgmise algul. Zamoiski kroonika ära kirjas ei leidu aga seda sõna „solam“, -- kroonika on vanem.

Zamoiski käsikirjas leiduvad 11,3 peatükis, kus jutt maa jagamisest piiskopi ja ordu vahel, kus ordule üks kolmandik maast määratakse, sõnad „non bene“ — mitte hea. Kahtlemata oli see mõne rahuldamata ordumehe äärmärkus Läti Hendriku kroonika juurde, mille meeldida tahtev ümberkirjutaja ehk ordu teenistuses olev kirjutaja — teksti kirjutas!

Balti Saksa uurijad Gruber, Arndt, Hansen, Hildebrandt, Pabst ja teised on suure hoolega töötanud Läti Hendriku kroonika teksti valgustamiseks, niisama kroonika õige raskelt vähikule lahendatava sündmustiku arendamiseks, mispärast L. H. kroonika uurijatel nende töödega tuleb tutvuda.

Kuid seekord ei tahtnud ma korrata ega esitada juba tuntud asju, neid eeldan lugejale tuttavana.

Nagu öeldud, on L. H. kroonika teksti uurijad interpolatsioone palju leidnud. Kuid need interpolatsioonid, moonutused, lisandused on enam väikesed, sõnalised, mis taotleavad moonutusi enam sõnas kui faktes, olgugi et

üksikud sõnamuutused sündmust õige tuntavalt võivad ümber värvida, nagu pärast meil juhus on tõestada.

Mina tahan tähelepanu juhtida tähtsamate vahelekiilundite peale, mis seni uurijatest märkamata jäänud, mis aga L. H. kroonikat õige mõjuvalt nii sündmustiku kui sihilikkuse poolest muudavad, temale otse eksitava värvi ning meie ajaloole ebatõelise kaju annavad, — mis meie ajani teatavat mõju avaldavad.

Me leiame Läti Hendriku kroonikas, mäherdusena ta meil olemas, ligemal vaatlemisel „võõraskehasid“, vahelekiilundeid, mis kirjutatud Läti Hendriku algkroonikast erinevas sihis, stiilis ja teistsuguses ladina keeles.

Esitan neid võõraskehi — vahelekiilundeid — esiti üksikult, lahendan igatihe vahelekiilundi juures põhjusi, mis mind on sundinud neid selleks pidama. Lõpu-kokkuvõttes arendan vahelekiilumise sihilist otstarvet, vahelekiilundi arvatavat autorit ja aega, millal vahelekiilundid võiksid tehtud olla. Ühtlasi avaneb siit vaade Lembitu ajajärgu minult esitatud erilisest käsitlusviisist.

Vahelekiilund A.

12, 6. Einfall der Letten in Sakkala mit herrlichem Erfolge (Pabst).

A. 1208 (sügisel):

Siis läkitasid Beverini lätlased, kurvad omaste surmast, keda eestlased hakanud ja tules põletanud, kõigile lätlastele ümbruses, et nad olgu valmis teekonnale, et saaks ehk kätte maksa jumala abiga oma vaenlastele. Ja sündis, et Russin, kes oli lätlastest vahvam, ja Varidote kõigi lätlastega, kes olid nende maakonnis, kogusid suurtes hulkades kokku eelmainitud Beverimi kantsi juures. Tegid vannet eestlaste vastu ja valmistusid nende maa laastamisele. Ning varustatud sõjariistuga, mis neil olid, liikusid nad päeva-teenonna edasi, istusid ja korraldasid oma väge ja marssisid ööd kui päeva ja tungisid Sakala maakonda, leidsid mehi, naisi ja lapsi nende majades, kõigis külades ja kohtades ja löid maha, keda leidsid ees, hommikust õhtuni, nii naisi kui nende lapsi ja kolmsada Sakala parematest ja vanematest (et trecentos ex melioribus viris ac senioribus Saccalanensis provinciae) ja määratu palju teisi.

kuni langesid tapjate väsinud käed ja käevarred rahva suurest mahamaterdamisest. Ja kui kõik külad paganate verrega värvitud, pöörasid nad järgmisel päeval tagasi, kogudes kokku kõigis küldes palju saaki, palju suuri ja väikesi loomi ja mõnegi noore tütarlapse, keda väed harilikult säilitavad nendes maades — viisid ühes kaasa. Ja liikusid pikkamööda tagasi, viibides palju päevi teel, ja hoidsid end valmis, kui ülejäänud eestlased nendele selja tagant peale peaksid tungima. Aga eestlased ei sõandanud omaste suure verepulma pärast lätlaste tagaajamisele asuda, vaid kui nad kurbi korjuseid, mis lätlaste ladunud hunnikusse, mitu päeva koristanud ja tules põletanud, pidasid nad peeid hädaldamisega ja joomisega endi kombel... Russin aga, jõudes Beverini kantsi, avas suu ja lausus: „Minu lapselapsed saavad kõnelema oma lastele kolmanda ja neljanda põlveni, mida Russin toimetanud sakalaste korjuste kallal.“

Ma pean eelolevat kirjutust vahelekiilundiks järgmistel põhjustel: See lätlaste rüüstamisretk ei sobi üldse mitte sündmuste käigusse ajalooliselt — loogiliselt.

Eestlased olid just käinud a. 1208 hilja sügisel (kareda külma tõttu oli maa külmanud, mis pani hobuseid lonkama!) Beverini all lätlastele rahu pakkumas, kus lätlaste rahu ettepaneku ilma vihata diplomaatiliselt tagasi lükkavad. Kuid nähtavasti oli see tagasilükkamine vaid vormilik; tegelikult võtsid lätlaste kui ka sakslaste Eesti rahusobitust kuulda ja tehti rahu veel selsamal 1208. aastal! 1) Ajaliselt ei ole niisugune retk võimalik, seda enam et sügisel pikil õil sõjasooritused raskendatud. Aga ka sisuliselt ei ole niisugune üliõuline retk võimalik — eestlaste rahusobituste vahel. Ei võinud olla viha, kui eestlased ainult rahuretkeks Beverini alla ilmusid ja lätlaste eestlastega rahu tõesti varsti teevad. Kuidas põhjendada see üliõuline lätlaste sõjaretk, mida eestlased vastavad rahu tegemisega!?

Vaevalt võis Russin selle verise retke juht olla ja mainitud sajatusi ütelnud olla, sest oli ju just Russin see, kes parajat aega ootas eestlastega püsivamaks rahuks, et mässu tõsta sakslaste vastu. Tema hakkas ühes liivlastega

1) L. H. 18,4 ja 18,5 näitab, et see rahu-aasta umbes n. o. v. 1209 lõppes!

peale Lembitu suurt võitu sakslastele vastu ja surmati nendelt! Eks loe L. H. 25,² Saksa peavastaste hulka ka Russini! Ta tegi küll mõnegi retke ühes Bertoldiga Eestisse, aga tal ei jäänud valida — nagu teisel olen näidanud.

Ka Pabstile on tõlkimise puhul selle kirjelduse algusel sisuline vastand silma torganud. Beverini alla rühkides laseb vahelekiiluja eestlasi ühe ainsa lätlase ära põletada. Kättetasu-retke algul kõneleb ta aga hulgast lätlastest, keda eestlased tapnud ja kõrvetanud sel puhul (Pabst, 29. ääremärkus tõlkel lk. 107). Vaevalt oli himu eestlastel lätlasi hulgaviisi põletada Beverini retke vältel, sest eestlased läksid Beverini alla lätlastega ju rahujuttu ajama!

Mitmeti tähelepanemise väärt on lause vahelekiilundis: „vaid kui nad (sakalased) kurbi korjuseid, mis lätlased ladunud hunnikusse, mitu päeva koristanud ja tules põletanud, pidasid nad peieid hädaldamisega ja joomisega endi kombel“.

Mingisugust mõtet ei ole siin ütlusel, et lätlased ladunud eestlaste surnukehad hunnikusse, pealegi nii palju, et sakalased mitu päeva neid koristavad. Laastamisretkel ei saanud olla surnuid ühel kohal palju, sest et rahvas ära paob metsisse või rabasse. Kuigi mõned surmatakse, ei ole lätlastel aega ega huvi neid koguda hunnikusse, pealegi nii suurtesse, et mitu päeva ära kulukuks koristamiseks. Seesugust surnute teotamist, jõledust kesksõda Läti Hendrik ei tunne.

Kuid see „korjuste kuhjamise“ episood on väga iseloomulik, sest ta aitab meid vahelekiilumise aega ära määrata. Ta on teatavas mõttes „corpus delicti“ — vahelekiiluja kuriteo ülesleidmiseks, millest pärast kõneleme.

Läti Hendriku meelsuse ja stiili vastane on ka teatav nilbus, millega kiiluja kirjeldab Eesti tütarlaste vangivõimist: „ainult noori tütarlapse säilitakse nendes maades“. Läti Hendrik on tõsine ja asjalik. Ta jutustus on eepiline, rahulik ja kõigis inimlikkudes asjades kaine ja kirgusetu. Ta teeb koguni Bernhard von der Lippe elukommete kohta arvustavaid märkusi, nähes tema haiguses jumala nuhtlust. On kahtlemata; kui saaks teada kõik hilisemad interpolatsioonid, siis on Läti Hendriku kroonika oma aja kohta hea, võrdlemise kaine kriitiline teos.

Vahelekiiluja, kirjutaja munk, võis aga oma üksilduses arusaadavalt meelemõnusus tunda, oma mõtted viies Eesti noorte tütarlaste poole, mida tal kerge oli hulgana vangistatuna, väljamõelduna käsitleda, oma tagasi-õrjutud kirgusele voli andes. Ka teisel kohal tuletab see-

sama vahelekiiluja Eesti „iuuencula“ noori tütarlapsi oma vahelekiilumises meelde, nagu varsti näeme. Ma nimetan selle vahelekiiluja iseloomustuses teda „erootiliseks“ vahelekiilujaks, teda eraldades teistest.

Niisama on võõras L. H-le selles vahelekiilundis esinev hooplev kõne, eriti aga ääretu viha eestlaste resp. sakalaste vastu. Läti Hendrik ei tunne rahvuslist viha, vaid ainult meekekibedust paganate vastu. Kuigi ta kirik Sakala piiril ja tal sakalastega tegemist, ei ütle ta midagi paha sakalastest! Küll tähendab ta aga, et „lätlased olid tigidamad teistest rahvustest“ (18, 5). Ka harjulasi nimetab ta „crudeliores aliis“ — tigidamateks, julmimaiks teistest (22, 2), kuid sakalaste ega ugalaste kohta ei tee ta ühtki halvastavat, põlglikku märkust, mis kõigiti tähelepanemise väärt. L. H. läheb ägedaks üksi siis, kui ta kõneleb daanlastest, kuid ka selles on ta väga tagasihoidlik, mõõdukas.

Kuid selle lätlaste 1208. a. laastamisretke vahelekiilundi iseloomu paljastab kõige selgemalt järgmine põhjendus, mis on minu arvates „argumentum crucis“.

Läti Hendrik ise tunnistab kindla sõnaga, et kõige esimene sõjaretk Sakalasse sündis märtsil alles 1211. a. Sellega muutuvad kõik retked Sakala südamesse enne seda — võltsimiseks.

Vaatame seda küsimust ligemalt.

Ordurüütlid, äsja valitud sõjaka ordumeistri Volkviniga eesotsas, olid saanud paavsti bullaga 1210. a. — piiskopp Alberti kiuste, temast mööda — täielised, kitsendamata eesõigused Eesti ala kohta. Ordumehed lähevad arusaadavasti julgemaks suure saagi meelitusel: nad ei hooli rahulepingutest, tehtud eestlastega (piiskopiga), ja tungivad Ugauniasse. Kuid eestlased vastavad julge vasturetkega ja sakslaste käsi käib halvasti, eriti Sädel.

Sakslased saavad aga sügisel paavstilt kinnituse kätte kitsendamata eesõiguste asjus Eesti maa-ala kohta. Nad otsustavad nüüd eestlastega tõsiselt sõdima hakata, neid sõjale provotseerides. Polotski vürstiga, kes Riiale seni kardetavaks vastaseks olnud, lepitakse kokku, vürstile soodsate tingimustega. L. H. ütleb otsekohe, miks seda rahulepingut tarvis oli: „et seda muretumalt sõdida eestlastega“ (14, 9).

Ja ordumehed ei kärsi; veel selsamal talvel peale jõulu minnakse ülisuure väega — Pihkva vürst on ühes — mereäärt mööda Metsapole kaudu Soontaga maale ja kimbutatakse soontagalasi ja viigilasi tublisti (14, 10).

Sakslaste, ordurüütlite uus kurss, nende pealetungiv jultumus sunnib neid ka sõjaretket sooritama peavastase Lembitu maa-alale Sakalasse, teda sõjale provotseerides.

Sakslased otsustavad sooritada kõvendatud, ülitugeva kiirretke märtsil 1211 Sakalasse Viljandi alla (14, 10): „ja sest et nad (sakslased) neid (liivlasi ja lätlasi kõigist kantsest), kes mitte ei tule, ähvardasid nuhtlusega ja neile hirmu peale ajasid, siis said nad suure väe kokku“. Meie ütleksime nüüd lühidalt: kareda sõjaseaduse maksmapanemisega sundisid sakslased liivlasi-lätlasi ühes tulema. Nii siis: liivlased-lätlased ei tahtnud heal meelel tulla.

Kui suur see saksa vägi oli sel esimesel Sakala retkel, ei ütle L. H. Kuid meeles pidades, et 1212 talvel sakslastel retkel Ugauniasse oli 4000 sakslast ja niisama palju liivlasi-lätlasi, võib arvata õigusega, et retkel Sakalasse märtsil 1211 sakslastel mitte väiksem vägi ei olnud.

See retk Sakalasse 1211 on suur, pööret-tegev sündmus Liivi ajaloo L. H. kirjeldust mööda, sest ta on esimene!

Läti Hendrik kirjutab sõna-sõnalt (15, 1): Anno incarnationis Dominicae 1211, Praesulis Alberti XIII facta est obsidio prima castris Viliende in Saccala a Teutonicis Livonibus et Letthis.

Retk Sakalasse ja Viljandi esimene piiramine sakslastelt ühes liivlaste-lätlastega on ajalooliselt L. H. silmis nii tähtis, et ta seda pidulikult keelel tõendab, jüles tähendades aasta-arvu, mida ta näit. teeb piiskopp Alberti nime-tuse puhul Liivisse 1198 ja suure üleilmse tähtsusega Lateraani kontsiili puhul 1215. a.¹⁾ L. H. silmis on siis need sündmused ajalooliselt üheväärilised!?

Vastulauseks võiks ette tuua: 1211 oli esimene Viljandi kantsi piiramine, kuid rüüsteretked ilma Viljandit piiramata võiksid juba ennemini olnud olla. Seep see ongi: ei ole võimalik liikudagi vaenlasel maal, saadik rüüstata üle kogu maa, kui peakants alles ja kindlused võtmata. Sakslased sooritasid 1211 sõjakäigu Viljandi alla, sest Viljandi seistes puutumata ei oleks saanud mujal liikuda: kantsist oleks võidud neile selja tagant tee ära lõigata. See on sõjaliselt enesestki mõistetav. Nagu siin, nii näeme ka edaspidi, et vahelekiiluja, olles täiesti võhik, võõras sõjasoorituse seadustele, hoopis fantastiliselt kujutab sõjakäike, kuna L. H. algkroonika sõjakäikude kirjeldused päris üllatavat sõjanduse tundmist avaldavad.

1) Ületuldse tarvitab L. H. 6 puhul aastaarvu ajamääramiseks, kuna ta muidu harilikult piiskopi valitsusaastate järele aega määrab.

Kuidas läheb aga lahku see 1211. a. tõeline retk Sakala oma soorituse ja sõjalise koonduse, ettevaatlikkuse poolest L. H. kirjeldusel — lätlaste laastamisretkest (vahelekiilutud) 1208. a.! Sakslased, jõudes 1211. a. Viljandi alla (8.000 mehega), piiravad kantsi viis päeva. Viljandlased tulevad võrdlemisi lahkelt vastu: lubavad ristida. Kuid ristimisele ei jõutagi. Vaevalt suudavad sakslased mõnda „leeritada“, — kui nad ruttu tagasi pööravad. Nad märkasid hädaohtu — viljandlaste kavalust! L. H. kirjeldusest võib järeldada, et viljandlased meelega sakslasi Viljandi all kinni hoidsid. Sest Lembit valmistas, koondas Leoles suurt malevat. Kui sakslased oleksid viivitanud vähe kauemini Viljandi all, oleks nende käsi halvasti käinud, sest sakslaste esimene sõjakäik Viljandi alla sündis L. H. kindlat tõendust mööda 1211. a., peale 25. märtsi¹⁾ või vähemalt 25. märtsi ümber, ja juba varsti peale lihavõtet, s. t. peale 3. aprilli, on Lembitu eelväed nende kannul! Need tähtsajad on kroonikas liig selgelt ära tähendatud, et neis võiks kahelda.

Sakslased said „salade“ ja eriti läkitatud spioonide kaudu aegsasti teada Lembitu sõjavalmistusest — ja hirm tõuseb neil suureks. Kaupo saadetakse Sakala piirile luurama ja demonstreerima, kuid juba on Lembitu eelväed tal taga. Varsti jõuavad peaväed Lembitu-Meeme juhatusel, ründavad tugevasti Asti järve kaudu Turaida ordu- ja Kaupo kindlusi, kuna ugalased ida poolt peale tungivad ja saarlased Koiva kaudu Turaida sisse piiravad, Riia lahutades Turaidast. „Ja tõuseb suur häda kogu Saksa Liivis“, s. t. sakslased, eriti ordumehed, saavad hirmsasti lüüa.

Meie nägime, kui ettevaatlikult, otse aralt toimetasid sakslased, a. 1211 esimest korda Sakalasse ilmudes, kuigi neil suur vägi käsutada ja osavad väejuhid juhtimas.

Ning edasi: kui ettevaatlikult, otse imestamisväärt ettevaatlikult sooritasid sakslased suurt sõjakäiku 1217 Paala lahinguks Sakala piirides. Juba Sakala-Läti piiril seatakse end lahinguvalmis, liigutakse „cæute et ordinate“, ettevaatlikult ja lahingukorras, kiirmarsil Viljandi sihis, luurajaid ja salakuulajaid ette saates. Öhtu hilja jõutakse Viljandi ligi. Järgmisel päeval (21. sept.) liigutakse niisama lahinguvalmis Leola-Paala sihis, kõiki sõjalisi ettevaatuse-abinõusid käsitledes.

Kui nüüd neid tõsiasju silmas pidada, et sakslased

1) L. H. aasta algab 25. märtsiga. Võrdle: Hansen, Scr. Rer. Livon. Vorwort.

nii 1211. kui 1217. aastal määratu suure korraldatud sõjapäega osavate strateegide juhatusel väga ettevaatlikult Sakala piiri ja Sakala piirides — a. 1211 siiski üksi kuni Viljandini — liiguvad, igal momendil valmis Lembitu hoopi vastu võtma, siis peab igatühele olema selge, et aastal 1208, kus Lembitu ja Sakala võim puutumatu ja tugev, kus veel katk ei olnud maad laastamas käinud, mingisugust laastamisretket, ulakat rüüstamist üle kogu Sakala ei võidud toime panna. Tõesti, uskuda, et sakalased oleksid lubanud 1208. a. lätlastel¹⁾ üksi oma maad mööda rüüstata, et sakalased oleksid lasknud oimu liigutamata 1208. a. oma parematest meestest ja vanematest kolmsada (kirjuta 300!) ära tappa ilma vastu hakkamata, nagu vahelekiiluja meid tahab uskuma panna, — on täiesti võimatu.

See lätlaste rüüstekäik, nagu ta kirjeldatud, on mõeldav, kui sakalased uimastuses oleksid olnud: nad lasevad lätlastel mitu päeva „kõigis“ külades riisuda ning tappa ja lubavad lõpuks lätlastel rahulikult, ilma vastuhoobita, ära minna. Kuidas seda võib tõeks pidada, pealegi kus näeme, et nii ugalased kui sakalased igale Saksa retkele vasturetkega vastasid. Rüüstekäigu kirjeldusest selgub, et lätlased ööd ja päeva marssisid Sakala piirides, s. t. nad pidid Viljandist mööda jõudma Lembitu kantsi ligidale, mida peab oletama ka sellest, et lätlased mitu päeva — „multis diebus“ — käisid, enne kui Asti järveni tagasi jõudsid.

See lätlaste laastamiskäik Sakalasse, nagu kõik uisa röövkäigud Sakalasse enne 1217. a. — enne Lembitu surma, on võltsimised, hilisemad interpolatsioonid L. H. kroonikas, sihilised vahelekiilundid, mille sihilikkuse otstarbest kõnelen pärastpoole.

Oli tõesti kaks sakslaste käiku Sakalasse: üks 1211. a., millest kõnelime, — aga eestlased vastasid kohe suure „Lembit-Meeme“ sõjakäiguga; teine oli n. n. sakslaste üllatusretk Leole alla läbi metsade 1215. a., — aga eestlased vastasid jalamaid suure sõjakäiguga — „kolme maleva manöövriga“ 1215. a. Mingisuguseid muid laastekäike Sakala piiris ei olnud, ei saanudki olla, pealegi niisuguseid, mida sakalased oimu liigutamata, ilma vastuhoobita oleksid ära kannatanud. Me käsitleme seda küsimust edaspidi täielisemalt.

J. Luiga.

---

1) Peab tähele panema, et kroonikas meelega toonitatakse, et lätlased üksi tegutsemas olid rüüsteretkete puhul. Sõjamehi lätlasi võis kõige enam korjunud olla 1000—1500 meest — rüüsteretkeks.

Kirjanikkude au kaitseks.

Härra haridusminister H. Bauer on enesele Riigikogu koosolekul 4. apr. s. a. järgmist lubanud öelda:

„Mis loovate kirjanikkude ja kunstnikkude riiklikku toetamisesse puutub, siis ei ole meil sarnaseid kirjanikka, keda toetada võiks. On ainult „lendavaid sigu“ („T. Teataja“ nr. 78, 1922).

„Heideti ette, et küllalt pole toetatud noori kirjanikke ja kunstnikke. Aga neid pole olemas, pole ühtegi Juhani Aho sarnast; tema asemel on ainult lendavaid sigu olemas“ („Päevaleht“ nr. 79, 1922).

Ühtlasi kinnitavad koosolekul viibinud isikud, et ministri kõnes tõesti neile referaadele vastavad laused on leidunud.

Nii on siis kirjanikud: A. Adson, A. Alle, J. Barbarus, A. Gailit, E. Enno, A. Kivikas, J. Kärner, J. Lintrop, O. Luts, M. Metsanurk, J. Mändmets, E. Peterson, R. Reimann, V. Ridala, R. Roht, K. Rumor, J. Semper, G. Suits, K. E. Sööt, A. H. Tammsaare, A. Tassa, F. Tuglas, M. Under, E. Wilde, H. Visnapuu ja kõik teised ilma erandita hr. haridusministri arvates ainult „lendavad sead“?

Mis keegi hr. Bauer eesti kirjandusest teab ja arvab, see ei huvita meid vähemalgi määral. Kuid siin on tegemist Eesti kultuurpoliitika ametliku juhiga, kelle otsus on lausunud parlamendi kõnetoolilt kui valitsuse arvamine. Sarnast harimatut mõnitust pole enesele lubanud vist veel ühegi riigi haridusminister oma maa kogu kirjanikkude pere kohta.

Me protesteerime selle kultuurilageduse ja tooruse vastu!

Te võite jätta eesti kirjanduse ilma igasuguse ühiskondliku toetuseta, nagu ta seda on seni olnud. Te võite Prantsu ja Truusmanni Eesti kultuuri kohta tähtsamaiks pidada kui Eduard Wildet või Gustav Suitsi, nagu seda seni olete teinud. Kuid kui te kõige lisaks meid veel sarnasel kombel ametlikult mõnitada mõtlete, siis teadke, et me seda vaikides ei taha kuulata!

Praegu õpetatakse koolides Haridusministeeriumi poolt kinnitatud ametliku programmi järele ka uuemat eesti kirjandust, s. o. tutvustatakse õpilasi ka „lendavate sigade“ loominguga. Kui meie uuem kirjandus pole midagi väärt, siis ei peaks Haridusministeerium lubama sellega koolides aega viita.

Kuid me usume, et meil veel inimesi leidub, kes teavad, kui palju eesti kultuur meie kirjandusele võlgneb. Ja me usume, et vähemalt need kultuurinimesed ka meie haavuse- ning protestitunnet jagavad.

Mitte hr. Bauerile, vaid neile, kes kirjanduse tähtsusest kultuurielus aru võivad saada, veel üks märkus. Meil on harjutud ütlema, kui on kõne kirjanduse toetamisest: meil pole suuri kirjanikke, meil pole Juhani Ahot! Lubage sel puhul Aho eluloost midagi meelde tuletada: 1889. a. läks Aho riigi stipendiumiga väljamaale, tagasi tultes avaldas ta romaani „Üksi“ ja kui 1891. a. Maapäevale palve esitati kirjanikkude abiraha asjus, siis pääsis seal torm lahti: kas niisuguste „sopakirjanikkude“ peale, nagu on Aho oma „Üksi“ga, peab Soome rahva raha raisatama! Ja ainult sellepärast ei jäänud Aho abirahast hiljem ilma, et maapäeval mitte ainult „Bauerid“ ei istunud. Ahole, keda nüüd suurimaks Soome kirjanikuks peetakse, said kord ajakirjanduses osaks kõige tooremad mõnitused. Tema eest hoiatati noorsugu ja „kõlbline seltskond“ eitas teda. Kuid et teda algusest peale ometi ka toetati, see olenes sellest, et Soome ametlikud kultuurielu juhid ise kultuurilisemad olid, kui nad seda meil näivad olevat.

Kirjaniku suurus pole midagi absoluutset ja objektiivset. See on olemas ta rahva kultuurilisest arenemisjärgust. Sellepärast ärge võrreldagu erinevaid kultuuriastmeid olevate rahvaste kirjandusi. Isa Jannsen pakkus kahtlemata kõige suuremat, mis tema ajal oli võimalik, nagu teevad seda praegusedki kirjanikud. Nagu tema meie vaimuelu edasi viis, nii loodab seda teha ka oleviku kirjanikkude põlv. Ajalugu alles otsustab iga üksiku kirjaniku lõpuliku suuruse küsimuse. Olevikus on aga tähtis, et kirjanikkude suuruse üle vaieldes kirjandust ennast ei unustataks!

Kirjanikkude Keskkomitee.

Keel ja kiri.

Mõningad õigekeelsuslikud märkused.

Kõige pealt mõnede ajakohaste sõnade kujud küsimus:

karantiin o karanteen.

Meil on hakat seda sõna tarvitama venekeelsel kujul: „karantiin“. Kas ei oleks kohasem võtta vorm „karanteen“, mis on algkeelele (prantsuskeelele) lähem („quarantaine“), seda enam, et nii on ka muis euroopa

keelis, vrd. saksa „Quarantäne“, itaalia „quarantena“, rootsi „karantän“, soome „karanteeni“. Ei vahest oleks veel mitte hoopis hilja seda parandust teha.

kommuuna ∞ kommuun.

Täitsa hukka mõista ja kõrvale heita tuleb vorm „kommuuna“, mis on puhas vene keel. Algkeelt (prantsuse) ja muid lääne-euroopa keeli aluseks võttes ja neist välja minnes peaks eesti keeles see sõna olema kujul „kommuun“ (mitte siis ka „kommuune“, sest et võõrsõnade lõpp -e eesti keeles häälikseaduslikult kaob (võrdle saksa „Kette“ — „kett“, „Parade“ — „paraad“, „Diagnose“ — „diagnoos“ jne.). Genitiiv muidugi „kommuuni“. See parandus tuleks meil küll mida varem, seda parem tarvitusele võtta.

shampanjer ∞ shampanja.

Vanasti mäletan seda sõna lugend ja kuulnud kujul „shampanja“, viimasel aastakümnel aga näib saksakeelne vorm „shampanjer“ eesti seltskonnas ja ka kirjanduses väga üldiseks saand. See saksakeelne kuju „shampanjer“ aga tuleks tingimata kõrvale heita ja selle asemelle võtta endine „shampanja“, mis eesti keeles ka loomulikum: „shampanja“, see on „Shampanja“ (Champagne) maakonna vein. Nii ka prantsuskeeles: vin de Champagne, või lihtsalt „champagne“, (boire du champagne — shampanjat jooma). Saksa -er aga ära, samuti kui muistki sõnust, kus see vähegi võimalik, nagu „keemiker, tehniker, mehhaaniker, akadeemiker“ jne., selle asemelle „keemik, tehnik, mehhaanik, akadeemik“ (genitiiv „keemiku, tehniku, mehhaaniku, akadeemiku“). Seega mitte „shampanjer“, vaid „shampanja“.

Mitte „stüühiline“.

Seda sõnakuju olen näind tarvitavat mõned uuemad kirjanikud. Tsiteerida võin „stüühia“ (Tarapita nr. 1, lk. 13, Adamson); adjektiivse kuju tsitaati ei ole käepärast. See on meil vene keelest saadud sõna, sest Lääne-Euroopa keeled seda ei tunne. Ja vene keelest võeti ta sellepärast, et ta sealgi arvati võõrsõna olevat (muidu poleks teda eesti keele juletud võtta). Ja ta ongi seal võõrsõna, nimelt greeka keelest laenatud. (Huvitav muu seas konstateerida seda head instinkti meie inimeste juures, millega nad võõrsõnu kohe ära nuusutavad.) Siiski — kust teavad nad, et vene и-ле (стихия, стихийный) siin vastab ü: stüühia, stüühiline. Kui eesti keeles ü, see tähendab, et ka algkeeles (greeka keeles) ses sõnas peab ü olema. Aga seal ei ole ü-d, vaid oi: στοιχεια (stoiheia). Kust aga siis tuleb vastava venekeelse sõnakuju и? Asi on ses, et venekeelne sõnakuju on laenatud mitte muinas-, vaid uusgreeka keelest, kus oi hääldetakse i-ks. Kui see sõna oleks ladina keele ja lääne-euroopa kaudu meile tulnud, siis oleks ta kuju „stööhia, stööhiline“, sest muinasgreeka oi kirjuteti ladina keeles oe, mida germaani keeles nüüd hääldetakse ö-ks (vrd. oikonomia = ökonoomia).

Kui tahame kõnealuse sõna siiski oma tarvitavate võõrsõnade hulka vastu võtta, siis igatahes ei või me ses ü-d kirjutada, vaid juba uusgreeka ja vene keele i: „stiihia, stiihhiline“.

Omama ja omandama.

„Omandama“ tähendab „omaks tegema, endalle saama, võtma“; „omama“ (mis on alles võrdlemisi uus sõna, soome keele eeskujul moodustet) selle vastu tähendab „oma olema“, või selgemini „omanik olema“, saksa „besitzen“, vene „обладать, владѣть“, või lihtsalt „haben, имѣть“:

„see omab suure väärtuse“ — „hat einen grossen Wert, имѣет большую цѣнность“.

Viimasel ajal kahjuks mõned hakkavad neid mõlemaid eritähenduse-
lisi sõnu ära vahetama, tarvitades „omama“ tähenduses „omandama“
(aneignen, усваивать): „Jaapanlased on ilmasõja päevil India tööstuses
ja kaubanduses omale silmapaistva seisukoha omanud“ („Postimees“
a. 1921, nr. 299, 5, 2); — „Oma suurtelt eelkäijatelt Berliozilt ja Gou-
nodilt (viimane oli isegi tema õpetaja) o m a s ta ainult nende instrumen-
teerimise välise hiilguse („Postimees“ a. 1921, nr. 302, 2, 2). Mõlemais
lauseis on „omama“ valesti „omandama“ asemel. Sarnane viga oli ka
ühes Haridusministeeriumi tekstis: „Ei jõudnud klassi kursust omada
(= omandada)“ (1920/21. a. õppearuande formulaaris).

See äravahetamine tuleb nähtavasti sellest ekslikust vaatest, nagu
oleks „omama“ mingi uuenduslik sõna endise „omandama“ asemelle.

Sõna „omama“ ei oleks üldse hea ja otstarbekohane, sellepärast
et ta mitmeis oma vormes ühte satub asesõna „oma“ vormidega. Kõige
parem oleks, kui „omama“ tähenduse jaoks leitaks või moodustetaks
mingi iseseisev juursõna. Niikaua aga, kui seesugust sõna veel ei ole,
peab leppima sõnaga „omama“.

J. Aavik.

Kolm salakeelt.

Oma mõtete varjamiseks teiste eest tarvitatakse tihti keelt, mida
teised ei mõista. Enamalt jaolt kõneldakse seesugusel puhul võõrast
keelt, aga õige tihti leiavad meie rahva seas tarvitamist ka nõndanimet-
atud salakeeled. Võib olla, on viimastel koguni eriline nimigi.

Salakeeled, millest siin jutt, pole muud kui teatud seadupära järele
moonutatud harilik kõnekeel. Mõne silbi juurdelisamisega ehk silpide
ümberpaigutamiseega tehakse sõnad tundmatuks, kuna see, kes selle üle
on enam mõtelnud ja seda kuulma ning kõnelema harjunud, sellest moo-
nutatud keelest suurema või vähema vaevaga aru saab. Esiotsa on sää-
rast keelt harilikult kergem kõnelda kui mõista.

Peaasjalikult on kaks ala, kus võib salakeelt kuulda: 1) need on
laste vanemad, kessalakeeles kõneldes midagi laste eest tahavad varjata, mida
lastel pole vaja teada; saavad lapsed ühest salakeelest aru, siis kõnel-
dakse teist; 2) salakeeli kõneldakse mõnikord küla noorsoo seas, kas
nalja pärast või jälle sellepärast, et vähemad kõnest aru ei saaks.

Ma olen Tartu ümber kuulnud kolme salakeelt; nimetaksin neid
1) tubile-sibiia, 2) leetu-jaassi ja 3) tui-ver-siiver
keelteks, sest et nad sõnu tule siia vastaval kombel muudavad ja
tavalisest, kui midagi saladust tahetakse ütelda, siis kutsutakse teine
nende sõnadega teistest eemale.

1. Tubile-sibiia keel. See on vist kõige laialdasemalt
tarvitatav salakeel, sest tema on pisikese harjutuse järele kõigist kolmest
kõige hõlpsam tarvitada. Selle keele loomise kunst seisab selles, et
sõna silpidele **bi** vahele pannakse; nii saab siis „tule siia'st“ — **t u b i l e**
s i b i i a (rõhk **bi** peal). Sedaviisi tehakse neil puhkudel, kui vaja on
kahesilbilisi sõnu tundmatuks teha. On aga silpide arv suurem, siis
kälakse kahte teed: kas pannakse **bi** ainult esimese ja teise silbi vahele,
kuna järgmised ilma **bi**-d vahele paigutamata jätetakse, ehk jälle —
kiilutakse **bi** lga rõhulise silbi vahele. Näited: eestlane = **e b i i s t l a n e**,
e b i i s t l a b i n e; magasiat on roheline katusega = **m a b i g a s i a b i i t o b i n**
r o b i h e l i s e k a b i t u s e g a, ehk **m a b i g a s i a b i i t o b i n r o b i h e l i b i s e k a b i t u s e g a**.

2. Leetu-jaassi keel saadakse silpide ümberpaigutamise-
ga. Ühesilbilised sõnad jäävad muutmata. Kui sõnad kolme- ehk mitme-

silbilised on, siis eraldatakse neil viimane silp küljest ja paigutatakse kahe-, kolme- ehk enama eelmise silbi ette. See salakeel muudab sõnad juba päris tundmatuks; seda soravalt kõnelda või aru saada nõuab head harjumist. Seda keelt tarvitatakse harvemalt kui eelist. Näited: „Ütle mulle, kuhu sa lähed?“ on leetu-jaassi keeli: „leelit leemul, huku sa hedlä?“

3. **Tuiver-siiver** keel saadakse selle läbi, et kõigis sõnades, olgu nad ühe- või mitmesilbilised, esimese ühe ehk kahe hääliku otsa **iver** liidetakse; näited: on — **oiver**, tule — **tuiver**, siia — **sii-ver**, kas — **kaiver**, ei — **eiver**, rosin — **roiver**, mina — **mii-ver**, sina — **siiver**. Kuna selles keeles ühekõlalisi sõnu õige palju, siis-on see salakeel puudulik ja saab temas ainult mõnda lihtsamat mõtet avaldada.

Kõigi kolme üleval-esitatud salakeele kohta peab ütleva, et esimene neist on kõige kergem ja täielikum, sellepärast ka kõige laialisemalt tarvitatav; teine on niihästi kõnelemiseks kui ka arusaamiseks kõige raskem, sellega ka vähem tarvitatav, kuna aga kolmas salakeel on oma hulga ühekõlaliste sõnade pärast liig puudulik, mis raskema mõttevahetuse täiesti arusaamatuks teeb.

Vei-sha-hee, 16. dets. 1921. a.

Joh. Kool-Eestivend.

Toimetusele saadetud kirjandus.

Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. Neljäs jakso. 18. osa. Helsinki, 1920, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Ainehisto: I. Antti Aarne: Päivän päästö. II. Lauri Kettunen: Näytteitä eteläpepsästä I. III. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelumuksset. 1916—1917. Hinta 35 m.

Nimede valik ja soetamine (äratrükk albumist „Eestlasele Eesti nimi“). Toimetanud Akadeemiline Emakeele Selts. Tartu, Ed. Bergmanni trükikoda 1921. 24 lhk.

Herta Veiderman: „Väikese arvaja“ juhataja. K.-Üh. „Rahvaülikool“ Tallinn. 102 lhk. Hind 200 mrk.

N. Rimski-Korsakov. Tegeline harmoonia õpetus: Eesti keelde Anton Kasemets. K.-Ü. „Rahvaülikool“ Tallinn. 150 lhk. Hind 100 mrk.

Bulletin de l'Esthonie. Paris, Bureau de Presse Esthonien 1921. Janvier-Février, № 15. 34 lhk.

Eesti Vabariigi Tartu Üikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal. Tartu 1921. 28 lhk. Hind 15 mrk.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga aus dem Jahre 1914 (Januar—Mai). Hierzu 4 Tafeln und 20 Abbildungen im Text. Riga, Druck von W. F. Häcker 1914—1921. 200+IV lhk.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus.

EESTI KIRJANDUS

jätkab käesoleval (1922.) aastal — XVI aastakäiguna — oma ilmumist senisel kujul, iga kuu kohta üks number.

Tellimishind: 200 marka aastas.

Soomes, Saksamaal, Prantsusmaal ja mitmes muus välisriigis võtab iga kohalik postkontor „Eesti Kirjanduse“ tellimisi vastu.

„Eesti Kirjanduse“ senistest aastakäikudest on veel tagavaral:

XIII aastakäik (1918/19)	—	hind	120	marka.
XIV „ (1920)	—	„	140	„
XV „ (1921)	—	„	200	„

„Eesti Kirjanduse“ varemate aastakäikude üksikud numbrid à 10—20 marka.

Samuti on ladus veel Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamatu varemaid aastakäikusi (I—IV, VI—IX), müügihind à 50 mrk.

Oma kirjastuseladust soovitame järgmisi raamatuid:

Friedrich Robert Fählmann. Kirjatööde kogu I. Hind 50 m.

J. Jõgever: Eesti keele häälikute ajalugu. Hind 35 mrk.

Joh. Kunder: Eesti vanemad laulikud. Hind 20 mrk.

Balthasar Rüssel: Liivimaa kroonika. Tõlkinud K.

Leetberg. I anne: hind 60 mrk., II anne: hind 110 m.

Rud. Wallner: Arstirohtude ladina-eestikeelne sõnastik.

Hind 35 mrk.

Matemaatika sõnastik. Kolmas täiendatud ja laiendatud trükk. Hind 50 mrk.

Palamuse kihelkond. Maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. Hind 25 mrk.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastuseladu ja asjaajamise büroo asub Tartus, Gildi tän. 8. Asjaajamise tunnid äripäeviti kella 9—3.

Seltsile ehk tema toimkondadele saadetavate kirjade ja muude postisaadetiste a a d r e s s : Eesti Kirjanduse Selts, Tartus (postkast nr. 25).

Seltsi liikmemaksu suurus: 1920. a. 25 mrk., 1921. ja 1922. a. à 50 mrk.

Eluaegue (ühekordne) liikmemaks 1000 marka.

Eesti Kirjanduse Selts.